

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

Julia Annas

FILOSOFIE ANTICĂ

O foarte scurtă introducere

LITERA

București
2020

Cuprins

Listă de ilustrații 8

Introducere 9

- 1 Oameni și animale: să ne înțelegem pe noi înșine 13
- 2 De ce citim *Republica* lui Platon? 31
- 3 Viața fericită, la antici și la moderni 50
- 4 Rațiune, cunoaștere și scepticism 70
- 5 Logică și realitate 92
- 6 Când a început totul? (Și ce este, de fapt, filosofia?) 113

Cronologie 133

Lecturi suplimentare 135

Note 137

Indice 141

Platon a fondat prima școală de filosofie, iar cel mai cunoscut elev al său este Aristotel – o personalitate care a marcat filosofia secolului al IV-lea î.Hr. Atât Platon, cât și Aristotel au lăsat în urmă o operă impresionantă – Platon sub forma unor dialoguri încheiate, iar Aristotel sub forma unor prelegeri și note de studiu.

Perioada „elenistică” (între anul 323 î.Hr. – moartea lui Alexandru cel Mare – și sfârșitul republicii romane, la finele secolului I î.Hr.) este marcată de înființarea a două noi școli de filosofie – cea epicureică și cea a stoicilor –, dar și de o serie de mișcări filosofice care nu s-au instituit ca școli, cum ar fi mișcarea cinicilor și cea a lui Piron – primul sceptic. În acea perioadă, în cadrul școlii platoniciene se practica o formă de scepticism, iar foarte multe școli mixte încercau să îmbine mai multe direcții de gândire.

Între secolele I î.Hr. – II d.Hr. (perioada timpurie a Imperiului Roman), școlile continuă să existe, iar filosofia se dezvoltă considerabil. Nu apar noi școli de filosofie, însă apare un interes tot mai mare față de Pitagora și față de studiul sistematic al lui Platon.

În Antichitatea târzie (secolele II–III d.Hr.) se naște o nouă școală originală – cea a lui Plotin („neoplatonismul”) – în cadrul căreia renasc ideile platoniciene. Pe măsură ce creștinismul devine religia oficială a Imperiului Roman, care se împarte între Apus și Răsărit, viziunea predominantă este platonismul, cea mai influentă tradiție asupra creștinismului. Primul filosof creștin occidental – Augustin – a fost influențat de platonism, însă a depășit marile tradiții ale gândirii filosofice antice.

Capitolul 1

Oameni și animale:

să ne înțelegem pe noi înșine

Răzbunarea Medeei

Medeea, fiica regelui din Colchida, și-a trădat țara și familia din iubire față de aventurierul grec Iason, care a adus-o înapoi în Grecia. Pierzându-și averea, Iason o părăsește pe Medeea și pe cei doi fii ai săi pentru a se căsători cu fiica regelui Corintului. Iason nu înțelege cauzele profunde ale furiei Medeei; sacrificiul și devotamentul acesteia nu înseamnă mare lucru pentru el. Medeea își dă seama că nu există decât o singură cale de a-l face pe Iason să îi înțeleagă devotamentul de care el a ales să își bată joc. Singura modalitate de a-l face să sufere cu aceeași intensitate este de a-i ucide copiii, lipsindu-l de urmași și transformându-i existența într-o viață pustie. Dar oare Medeea poate duce la bun sfârșit o asemenea faptă? Până la urmă, cei doi sunt și copiii ei.

În celebra piesă de teatru scrisă de Euripide și pusă în scenă în Atena în secolul al V-lea î.Hr., Medeea decide să își ucidă copiii, dar începe să dea înapoi când aceștia se apropie de ea. Îi izgonește, dar găsește tăria de a-i ucide și pronunță următoarele cuvinte, care aveau să devină faimoase:

Știu că ceea ce am de gând să fac este rău, dar furia mă stăpânește, ea, care-i sursa marilor necazuri ale umanității.

Medeea recunoaște două lucruri în ea: planul de a-și ucide copiii și furia care o motivează (*thumos*). Medeea recunoaște și că furia este „stăpâna” planurilor pe care aceasta a decis în mod rațional să le ducă la bun sfârșit. Ce se întâmplă, de fapt, aici? Am putea crede că nimic din povestea Medeei nu are legătură cu preocupările unui filosof. Avem pur și simplu de-a face cu o situație cu care ne întâlnim zilnic, dar care nu are o dimensiune atât de spectaculoasă. Cred că e mai bine pentru mine să fac A decât B, dar furia sau orice alte emoții mă împing să fac B.

Dar cum am putea înțelege ce se întâmplă? Cum aș putea să cred sincer că A este cea mai bună opțiune, dacă sfârșesc prin a face B? Cum poate furia, sau orice altă emoție, să acționeze împotriva deciziei raționale a unei persoane? Dacă nu înțelegem în mod sistematic acest fenomen, atât noi înșine, cât și felul în care acționăm rămân un mister. Desigur, foarte mulți oameni rămân un mister pentru ei înșiși, astfel că propriile lor acțiuni și modele comportamentale sunt de nedeslușit. Însă contextul social în care a fost creată piesa lui Euripide – care a devenit o capodoperă a literaturii clasice – a generat un anumit tip de gândire pe care îl numim gândire filosofică. Acest tip de gândire reflexivă și cercetătoare analizează situația Medeei dintr-o perspectivă pe care atât grecii antici, cât și noi, modernii, o recunoaștem cu ușurință ca fiind o perspectivă filosofică.

Așa cum am spus, elementele distinctive ale filosofiei antice și ale metodelor sale vor fi mai lesne de înțeles la sfârșitul acestei cărți. În continuare ne vom concentra pe o problemă care ne va ajuta să înțelegem cu ce se ocupau filosofii antici.

Stoicii: sufletul ca unitate

Există, oare, două lucruri diferite care acționează în ființa Medeei? Planurile sale și furia care o guvernează? Cum se raportează Medeea la sine, având în vedere că ne apare ca lucidă și conștientă de ce se întâmplă? Școala stoicilor avea să formuleze o viziune unică asupra Medeei, ca parte a eticii

Stoicismul este o școală filosofică a cărei denumire a fost inspirată de Stoa Poikile („Porticul pictat”) – o clădire cu coloane din Atena, unde au predat chiar fondatorii școlii. Școala a fost fondată de Zenon din Kition, care a sosit în Atena în 313 î.Hr. După Zenon, cel mai influent profesor al școlii a fost Crisippos din Soles (cca 280–208 î.Hr.), care a abordat pe larg aproape toate subiectele filosofice, tot el creând și așa-numitele „poziții stoice oficiale”.

Inițial, stoicismul s-a pus deliberat într-o lumină inaccesibilă, punând accent pe doctrine atât de îndepărtate de bunul-simț încât par paradoxale. Cu toate acestea, stoicismul este o filosofie holistică – mai exact, părțile ei componente pot fi înțelese separat, dar scopul ultim este înțelegerea interdependenței dintre acestea. Așadar, „paradoxurile” stoice capătă sens și atrag adepți când sunt analizate prin prisma argumentelor stoice și a ideilor interconectate. Există mai multe metode de a preda stoicismul; primele lecții depind de nivelul de interes și de cunoaștere al auditorilor. Epictet, un stoic târziu (cca 50–130 d.Hr.), a predat într-o manieră care făcea direct apel la preocupările etice și sociale ale discipolilor săi, iar lecțiile sale au constituit apoi o introducere clară în gândirea stoică. Aspectul universal al stoicismului este ilustrat prin faptul că Epictet – un fost sclav – l-a inspirat în reflecțiile sale stoice până și pe împăratul roman Marc Aureliu (121–180 d.Hr.).

și psihologiei lor. Ei consideră că posibilitatea existenței a două forțe (sau motive) care o guvernează pe Medeea este pură iluzie. Ceea ce contează cu adevărat în această situație este însăși Medeea – persoana – și ar fi greșit să gândim în termenii unor părți distincte care o alcătuiesc. Până la urmă, ea este foarte clară în ce privește modul în care funcționează gândurile ei. Inițial, Medeea ia o decizie, apoi se răzgândește; cu toate acestea, ambele sunt hotărârile ei, decizii la care ajunge punând în balanță resentimentul, pe de o parte, și iubirea, de cealaltă.

Medeea – ca întreg – se îndreaptă înspre o direcție sau alta. Prin urmare, cum este posibil ca Medeea să fi ajuns la o judecată chibzuită în privința a ce e de făcut, apoi să fi acționat în virtutea furiei, mai puternică decât rațiunea? Stoicii consideră că, aflându-se sub imperiul emoțiilor, Medeea acționează în virtutea motivelor pe care le dictează acea stare: ea caută să se răzbune pentru că așa gândesc oamenii furioși. Însă nu există o diviziune clară în sinele Medeei. Ea oscilează între mai multe decizii posibile, care reprezintă un întreg; nu există nici un conflict lăuntric între părțile care îi alcătuiesc sinele. Medeea este un bun exemplu pentru a ilustra conceptul de emoție, așa cum a fost el definit de Crisippos: un alergător care fuge prea repede pentru a se putea opri și care, ca *întreg*, nu mai deține nici un control. Așadar, când Medeea spune că furia a pus stăpânire pe planurile ei, ceea ce vrea să transmită cu adevărat este faptul că furia îi controlează planurile. Medeea gândește rațional, dar modul în care acționează este guvernat de furia care o ajută să își ducă la bun sfârșit planurile. Omul furios nu renunță la rațiune – nu acționează orbește –, însă raționamentele sale se află în slujba furiei.

Stoicii consideră că sufletul nu are mai multe părți, totul fiind rațional. (Prin suflet, stoicii înțeleg acel element care îi face pe oameni să trăiască în mod caracteristic uman.) Emoțiile nu sunt oarbe și nici forțe iraționale mai puternice decât decizia rațională, ci o formă de rațiune care determină modul în care acționează un om. Epictet, un stoic târziu, avea să spună: „Medeea crede că este mai de folos tocmai să își satisfacă furia și să se răzbune pe soțul ei, în loc să își salveze propriii copii”. Furia oarbă nu ar fi putut duce singură la împlinirea răzbunării bine ticluite și conștiente a Medeei.

Însă am putea spune că Medeea pur și simplu nu s-a putut stăpâni, fiind mânată de propriile pasiuni, neavând la dispoziție o alternativă reală. Nu, spune Epictet, nu așa stau lucrurile: Medeea *credea* că nu avea o alternativă reală, dar nu era așa. Medeea ar fi putut accepta pierderea lui Iason, oricât de greu

ar fi fost. „Încetează să îți mai dorești soțul și nimic din ce îți dorești nu va mai pregeta să se împlinească”, spune Epictet. Întotdeauna sunt responsabili de acțiunile mele, mereu așa fi putut proceda altfel sau așa fi putut adopta o altă atitudine. A spune că sunt copleșit de emoții înseamnă să mă sustrag faptului că eu am fost cel care a acționat crezând că, la momentul respectiv, am procedat corect. Epictet crede că ar trebui să empatizăm cu Medeea, căci aceasta a acționat în virtutea unui „suflet mare”. Îi putem înțelege motivele pentru care s-a răzbunat, chiar dacă știm că ar fi putut foarte bine să le respingă. „Medeea nu știa unde se află puterea de a face ceea ce vrem – și că această putere nu vine din exterior și nici prin schimbarea și reordonarea lucrurilor.”

Platon din Atena (427–347 î.Hr.) este cel mai cunoscut filosof antic, în mare parte pentru că a fost și un scriitor de excepție, care nu a scris tratate de filosofie, ci o serie de dialoguri independente formal, multe dintre ele de interes și pentru cei neavizați. Stilul literar al lui Platon nu este doar de efect; dialogurile îl distanțează formal pe Platon de viziunea celorlalte personaje și îl constrâng pe cititor să reflecteze la poziția adoptată de acestea, în loc să accepte autoritatea lui Platon.

Ideile lui Platon sunt originale, îndrăznețe și atotcuprinzătoare. Însă, în Antichitate, Platon a fost influent atât din perspectiva formei, cât și a conținutului filosofiei sale. Au existat două mari tradiții platonice. Prima este însăși școala fondată de Platon – Academia sceptică – ce a funcționat sute de ani, până când a fost închisă la începutul secolului I î.Hr. Scopul acesteia era de a combate argumentat perspectiva celorlalți fără să te bazezi pe propriile concepții. A doua școală, a platonismului târziu, înființată în secolul I î.Hr., studia ideile lui Platon în mod sistematic, fiind predate și transmise de la maestru la discipol. Relația celei de-a doua tradiții, mai pozitivă, cu prima, mai negativă, a fost variată și deseori contestată.

Viziunea stoică a emoțiilor considerate o formă de rațiune sună probabil nefamiliar și tinde să pară stranie când o întâlnim prima dată. Și eu am intrat în miezul lucrurilor pornind de la stoicii care aparțin unei perioade postaristotelice, numită adesea „elenistică”. Suntem mult mai familiari cu o altă interpretare filosofică a tragediei Medeei, pe care o voi descrie în cele ce urmează. Aceasta pare mai aproape de simțul comun și a fost formulată de Platon, un filosof care îi precedă pe stoici și este mult mai cunoscut astăzi.

Platon: sufletul este alcătuit din părți

Platon abordează fenomenul conflictului psihologic – momentul în care un om este sfâșiat între două opțiuni – pentru a demonstra că persoana care se află într-un asemenea conflict nu este cu adevărat o unitate, ci este sfâșiată autentic în lupta dintre două sau mai multe părți distincte ale sufletului. Platon folosește două exemple. Primul exemplu este cel al unei persoane care dorește să bea, dar căreia rațiunea îi spune că nu trebuie să procedeze astfel, pentru că alcoolul dăunează sănătății. Prin urmare, omul este mânat de dorința de a bea, însă, în egală măsură, este mânat în direcția opusă. Cu toate acestea, unul și același lucru nu poate exista simultan în două etape contradictorii, deci nu persoana se află în această stare contradictorie, ci diferite părți din sufletul său, care îl atrag în direcții opuse. Dacă mă gândesc mai bine, îmi dau seama că eu nu vreau să beau și vreau să nu beau; totuși, o parte din mine, pe care Platon o numește dorință, își dorește ca eu să beau, iar o altă parte din mine, adică rațiunea (abilitatea mea de a înțelege și de a acționa pe baza unor motive rezonabile), este motivată să se abțină.

Platon consideră că viața noastră psihică este mult prea complexă pentru a fi explicată doar în termenii rațiunii și ai dorinței. Există și o a treia parte, numită spirit (sau furie), și care implică tocmai ceea ce noi numim emoție. Potrivit lui Platon, emoția poate intra în conflict cu dorința (teorie dezvoltată în cartea a IV-a din *Republica*), iar cedarea în fața

unei dorințe patologice îl face pe om să se simtă furios și rușinat. Această parte emoțională este diferită de rațiune, mai ales că există și la animale, și la copiii care nu raționează. Deși deseori susține rațiunea, emoția este dezarticulată și nu poate asimila pe deplin sau genera raționamente.

Diversele părți ale sufletului nu sunt pe picior de egalitate; rațiunea nu este doar o parte, ci funcționează în interesul celorlalte părți și, prin urmare, al persoanei ca întreg. Platon insistă asupra faptului că, în suflet, trebuie să conducă rațiunea, pentru că este capabilă să înțeleagă propriile nevoi, dar și nevoile celorlalte părți. În schimb, celelalte părți sunt limitate și nu funcționează decât în virtutea propriilor nevoi și a propriilor interese.

Așadar, conflictul real este cel între rațiune – paznicul coerent al intereselor persoanei ca întreg – și celelalte părți, care nu pot vedea dincolo de propriile interese. Prin urmare, nu este surprinzător că, în ciuda descrierilor pline de imaginație ale celor trei părți ale sufletului (așa cum este el definit de Platon), scopul acestei teorii era de a pune în contrast partea rațională și cea irațională a omului, ceea ce este compatibil cu o viziune potrivit căreia sufletul ar fi alcătuit din două părți.

Dacă Platon are dreptate, acest lucru înseamnă că, atunci când Medeea decide că este cel mai bine să își cruțe copiii, dar furia o îndeamnă să îi ucidă, există cu adevărat un conflict în interiorul ei – o adevărată luptă. Rațiunea îi spune care este cea mai bună alegere, însă este copleșită de o altă parte a sufletului ei – furia – ce reprezintă o sursă aparte de motivație și care, în acest caz, o determină să ia ceea ce rațiunea ei consideră a fi cea mai cumplită decizie.

Este clar că Platon interpretează spusele Medeei ca o formă de luciditate care îi transmite personajului care este cea mai bună opțiune, dar furia se dovedește o forță mult mai greu de stăpânit, care copleșește rațiunea. Această interpretare poate părea

de bun-simț; deseori ne confruntăm cu anumite experiențe pe care le considerăm conflicte interioare, în care pasiunea și rațiunea câștigă pe rând, în funcție de care dintre ele este mai puternică. La prima vedere, pare o afirmație mult mai de bun-simț decât teoria stoicilor, potrivit căreia furia și emoțiile sunt anumite forme de rațiune. Și totuși, stoicii explică mai bine decât Platon modul în care o persoană dominată de furie poate acționa într-un mod conștient, complex și planificat. Medeea își ucide copiii și, oricât de cumplit ar fi acest gest, el este rezultatul unei acțiuni deliberate. Medeea nu este nici pe departe lipsită de control. Oare furia o poate motiva într-atât încât decizia ei să fie complet lipsită de rațiune?

Există două moduri distincte prin care putem dezvolta ideile lui Platon atunci când ne gândim la conflicte interioare și la dificultățile pe care le întâmpinăm când nu mai înțelegem ce se întâmplă cu noi. Ambele modalități sunt prezente în teoria lui Platon, însă, în mod evident, el nu a înțeles că avem capacitatea de a alege între ele.

Ce este o „parte” a sufletului, cum ar fi furia sau alte emoții? Până acum, ne-am lăsat conduși de o idee destul de intuitivă, anume că, înăuntrul nostru, există două surse diferite ale motivației, iar noi putem avea o noțiune destul de clară despre natura și funcția acelei părți a sufletului care se numește rațiune. Până la urmă, cu toții ne gândim la cum sunt lucrurile, sau la cum ar trebui să fie, și la ce avem de făcut. Iar lucrurile la care mă gândesc sunt ceea ce *eu* ar trebui să fac, nu ce ar trebui să facă o parte din mine.

Dar ce se poate spune despre acea parte a sufletului care mă motivează independent de rațiune? O putem înțelege doar ca o forță pur irațională? Deși limbajul pasiunii care se luptă cu rațiunea și o înfrânge ar putea sugera acest lucru, este greu de înțeles cum anumite acțiuni deliberate pot fi întreprinse de un impuls pe deplin irațional. Cu siguranță trebuie să existe *ceva* în furia Medeei care să reacționeze în fața rațiunii, nu-i așa?

În majoritatea textelor sale, Platon presupune că toate părțile sufletului sunt suficient de raționale încât să comunice una cu cealaltă și să se înțeleagă. Ele pot fi întru totul de acord, caz în care omul funcționează ca un întreg. Deși celelalte părți ale sufletului nu pot face ceea ce poate face rațiunea, adică să gândească persoana în termenii unui întreg, ele pot încă reacționa la ceea ce le cere rațiunea și pot să o înțeleagă, dar limitat. De exemplu, dorința poate înțelege că rațiunea îi interzice satisfacerea în anumite circumstanțe, așa că se poate conforma, fără să se opună. Așadar, dorința a fost „convinsă” și „educată” de rațiune, nicidecum reprimată. În termenii unui om gândit ca întreg, când observ că o anumită acțiune este greșită, dorința mea de a o îndeplini scade și mi se pare mai ușor să mă împotrivesc. Platon sugerează că această poziție este una în care diferitele părți ale sufletului cad de acord, iar persoana respectivă trăiește în armonie. Celelalte părți ale sufletului, diferite de rațiune, știu suficient de bine ce consideră rațiunea că este corect, astfel că se conformează de bunăvoie să procedeze întocmai, rezultatul fiind o personalitate armonioasă și integrată.

O asemenea perspectivă implică faptul că rațiunea ar controla celelalte părți – adică le interoghează, ca să spunem așa, și le cere să facă tocmai acele lucruri pe care ele le înțeleg și cu care sunt de acord. În acest caz, nu cumva toate părțile, altele decât rațiunea, dispun și ele de o formă proprie de rațiune, pentru a înțelege și accepta ce le cere partea rațională? Și, prin urmare, nu cumva toate părțile vor trebui să aibă propria rațiune? Ca atare, este neclar cum anume am putea vorbi despre o parte a sufletului complet separată de rațiune.

Să presupunem că ar exista aspecte ale personalității mele pe deplin non-raționale și separate de rațiune: acestea ar părea cu adevărat diferite din mine, dar, fără rațiune intrinsecă, este greu de înțeles cum ar putea acestea să asculte de rațiune sau să se conformeze condițiilor rațiunii în interesul persoanei ca întreg. Asemenea elemente ale personalității par a fi subumane. Într-adevăr, în unele dintre cele mai faimoase pasaje scrise

de Platon cu privire la sufletul divizat, filosoful reprezintă părțile non-raționale ale sufletului ca niște animale non-umane. Într-unul dintre dialogurile de la sfârșitul *Republicii*, Platon spune că oricare om conține un mic om care încearcă să controleze două animale. Primul animal – spiritul – este puternic, dar stabil și ușor de îmblânzit – adică un leu. Celălalt animal – dorința – este un monstru imprezvizibil, care își schimbă constant forma. În mod clar, Platon consideră că emoțiile și dorințele noastre sunt forțe lăuntrice care, în sine, sunt subumane, dar pot fi pregătite și modelate prin rațiune pentru a forma o viață umană – adică cea mai fericită formă de viață umană.

Alt pasaj, din *Phaidros*, este și mai faimos. Aici, sufletul uman este văzut ca un car, din care vizitiul, adică rațiunea, mână doi cai. Unul dintre cai este docil și învață să răspundă la comenzi, însă celălalt este surd și violent și nu poate fi controlat decât prin forță. Într-un pasaj sugestiv, Platon îl descrie pe vizitiul care se străduiește să stăpânească dorința sexuală (reprezentată de calul îndărătnic), depunând eforturi considerabile, întrucât calul amenință să scape de sub control și trebuie ținut în frâu. Acest cal nu învață să se controleze decât prin frică de pedeapsă.

Există ceva plauzibil în această metaforă, care este o ilustrare a ființei umane; deseori ni se întâmplă să fim motivați de forțe interioare care rezistă în fața rațiunii. Cu toate acestea, dacă ne gândim sistematic la eventualele consecințe, metafora este cu adevărat tulburătoare. Dacă o parte din mine este reprezentată adecvat ca un animal, atunci există o parte din mine care, în esență, este ceva mai puțin decât umană și, prin urmare, nu este cu adevărat o parte din *mine*. Ea devine parte din mine doar când este supusă controlului pe care îl exercit cu adevărat eu – adică rațiunea. Vorbim, așadar, despre o alienare de sine. Mai exact, o parte din mine este privită ca exterioară sinelui meu, pentru că este ceva ce există ca atare și pentru că există posibilitatea ca această parte să nu răspundă tot timpul în fața sinelui meu real.

Este greu să vedem altfel lucrurile, mai ales când un scriitor târziu precum Galenus (care se consideră platonician) o descrie astfel pe Medeea:

Ea știa că avea să comită o faptă cumplită și nelegiuită (...)
Însă furia, asemenea unui cal nărvaș, o trăgea cu forța spre
copiii ei (...) apoi a tras-o rațiunea (...) apoi furia a tras-o din
nou (...) apoi rațiunea.

Prin urmare, fapta Medeei este rezultatul unui conflict dintre forțe, în cadrul căruia cel mai puternic câștigă, învingând rațiunea prin forță brută. Așadar, este mai dificil să înțelegem ideea potrivit căreia Medeea ar fi comis un act deliberat decât să acceptăm analiza stoicilor. Epictet consideră că eroina acționează în acord cu o viziune deliberată asupra a ceea ce este cel mai bine pentru ea; problema este că această viziune este coruptă și deformată de furie. Ținând cont de resentimentele sale, fapta ei este deplin justificată; Medeea nu este copleșită, ci rațiunea este epuizată.

Mai mult, aceste moduri diferite de a te examina pe tine însuși pot influența atitudinea pe care o ai față de ceilalți oameni care acționează sub influența furiei. Epictet empatizează cu Medeea. Viziunea ei asupra a ce trebuia să facă era greșită – profund greșită –, dar o putem înțelege și chiar putem empatiza cu ea, mai ales când înțelegem că fapta ei este reacția unei femei mândre și demne în fața unui trădător care nu îi recunoaște valoarea. Ar trebui să ne fie milă de Medeea, spune Epictet, insistând asupra faptului că ar trebui să îi înțelegem punctul de vedere. Dimpotrivă, Galenus o privește ca o femeie copleșită de partea animalică a sufletului ei, asemuind-o cu „copiii și barbarii care sunt aprigi la mânie”. Medeea este un exemplu de „om barbar și necivilizat, pentru care furia este mai puternică decât rațiunea. În cazul grecilor și al oamenilor civilizați, rațiunea este mai puternică decât furia”. (Nu mai încape vorbă că Galenus se vede pe sine ca grec civilizat.)